

INNLEDNING – TEMANUMMER OM IKKE-VESTLIG OG DEKOLONIAL FILOSOFI

Fredrik Nilsen & Kaja Jenssen Rathe

I en tid preget av fremmedfrykt, hat, krig og konflikt på tvers av kulturer, religioner og landegrenser er det kanskje spesielt viktig og fruktbart å stille spørsmål ved vår egen norske og europeiske kulturkrets og søke å åpne opp for forståelse og respekt for andre tanker og idébygninger. I dette temanummeret av *Nordlit* pretenderer vi nettopp å gjøre dette ved å rette søkelys på ikke-vestlig og dekolonial filosofi og dermed utfordre den eurosentrisk, eller mer generelt vestlige, filosofien og filosofihistorien. Temanummeret har sitt utgangspunkt i konferansen «Ikke-vestlig og dekolonial filosofi» som fant sted på Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet i oktober 2024. Den tverrfaglige konferansen, arrangert av forskningsnettverket i feministisk filosofi (FemPhil), samlet viktige stemmer fra ulike institusjoner i Norge som på en eller annen måte knytter an til ikke-vestlig og/ eller dekolonial filosofi i sin forskning. Flere fagfelt var representerte, slik som religionsvitenskap, idéhistorie, kjønnsstudier, sosialantropologi og filosofi.

Bakgrunnen for konferansen var ønsket om større mangfold i filosofifaget, noe som er en hjertesak for FemPhil. Tradisjonelt har filosofifaget vært svært eurosentrisk og vestligorientert, og dette preger i stor grad filosofien den dag i dag. Ser man for eksempel på de ledende oversiktsverkene i filosofihistorie, slik som W. T. Jones, Frederick Copleston, Bertrand Russell og Anthony Kenny, finner man mer eller mindre ingen innslag av ikke-vestlig filosofi, i hvert fall så lenge man regner Augustin som en vestlig filosof. Situasjonen i norsk filosofihistorieskriving, som er sterkt preget av at *examen philosophicum* er et obligatorisk emne ved norske universiteter, er ikke vesentlig bedre. Det er svært lite, om noe, ikke-vestlig og dekolonial filosofi som får komme til orde. Situasjonen har imidlertid ikke alltid vært slik. Da Arne Næss skrev sitt verk *Filosofiens Historie* i forbindelse med etableringen av *examen philosophicum* ved norske utdanningsinstitusjoner, inkluderte han flere ikke-vestlige tenkere og hadde blant annet egne avsnitt om Konfucius og Buddha. Etter press fra både universitetsledelse og studenter på 1970-tallet, som etter sigende synes at østlig filosofi var for krevende og heller ønsket å lære om «enklere og mer relevante tenkere» som Hegel og Marx, ble disse avsnittene fjernet fra senere utgaver. Noe tilsvarende er tilfellet med det internasjonalt høyt verdsatte verket *Filosofihistorie* av Gunnar Skirbekk og Nils Gilje, som har blitt oversatt til dansk, svensk, islandsk, russisk, engelsk, kinesisk, usbekisk, tadsjikisk og tyrkisk. Til og med utgaven fra år 2000 hadde avsnitt om indisk og kinesisk tenkning, men i utgaven fra 2007 er disse avsnittene borte og det fokuseres på «europeisk filosofihistorie».

Faktisk er andre disipliner, slik som religionsvitenskap og sosialantropologi, langt mer åpne for ikke-vestlig og dekolonial filosofi enn filosofifaget selv. I innledningen til verket *Verdensfilosofier* fra 2021 skriver Knut A. Jacobsen:

Vår faglige interesse her er [...] hvordan religion har vært naturlig inkludert i rasjonell tenkning [i førmoderne filosofi fra India, Kina og Midtøsten]. Noe av grunnlaget i religionene ligger i disse filosofiene, og omvendt. Andre kan ta andre utgangspunkt, og fagfilosofier vil antakelig behandle dette annerledes og kanskje fremheve andre sider. Men det er likevel overraskende at *førmoderne filosofier fra India og Kina* og

klassiske jødiske og islamske filosofier i så liten grad har blitt inkludert i fagfilosofiens filosofihistorier. Innslaget av religion burde ikke være noe hinder, siden det er felles for mye førmoderne filosofi. (Jacobsen 2021, 27, vår utheving)

Vi er enige i at allergien mot ikke-vestlige tankestrømmer i moderne filosofifaget har vært – og er – stor. Konferansen representerte således et forsøk på å bryte med dette mønsteret. Samtidig må vi være bevisst at hele skillet mellom vestlig og ikke-vestlig filosofi potensielt er omstridt. Som Kerstin Reibold påpeker i sitt bidrag i temanummeret, kan selve kategorien «ikke-vestlig» kritiseres for å nærmest naturalisere prosesser som konstruerer gitte kulturelle, etniske og rasialiserte grupper som «andre». «Ikke-vestlig» refererer med andre ord først og fremst til de som oppfattes som å falle utenfor det vestlige av de som *selv* regner seg som vestlige eller hjemme i en vestlig kultur. I alle tilfeller er det viktig å huske på at det som faller innenfor og utenfor «det vestlige» er historisk betinget og endrer seg over tid. Skillet mellom vestlig og ikke-vestlig er med andre ord ikke et fastsatt skille, men et åpent og dynamisk begrepspar som i minst like stor grad er et resultat av oppkonstruerte og delvis fordomsbaserte konstruksjoner, enn av faktiske kulturelle eller tankemessige forskjeller.

En litt annen, men dog relatert problemstilling til eurosentrismen ved moderne filosofi, er «kolonialisme» og europeisk «overherredømme» i kunnskapsproduksjon og kultur. Det var derfor et stort ønske om å inkludere dekolonial filosofi på konferansen, noe som også gjenspeiler seg i flere av bidragene i temanummeret. Dekolonial filosofi er først og fremst karakterisert ved at den utfordrer eurosentriske kunnskapssystemer, samtidig som den arbeider for å fremme alternative måter å forstå og navigere i verden på. Som for eksempel Dipesh Chakrabarty og Immanuel Wallerstein i ulike sammenhenger har pekt på, handler det om å «provinsialisere Europa», altså om å avsløre at den universalismen som det tales så mye om i europeisk filosofi, nettopp er europeisk (Chakrabarty, 2008; Wallerstein, 2006). På denne måten søker man å få bukt med den overlegenheten som har preget – og trolig fortsatt preger – vestlig kunnskapsproduksjon og kultur.

Bidragene

Temanummeret har totalt åtte bidrag, i tillegg til introduksjonen. I det første bidraget, skrevet av idéhistoriker **Dag Herbjørnsrud** problematiseres den moderne eurosentriske filosofihistorieskrivningen fra rundt starten av 1800-tallet ved å vise at den står i kontrast til tidligere tiders forståelse av filosofiens historie, blant annet hos Isokrates. Samtidig er det faktum at gresk og europeisk filosofi, frem til Ibn Rushd, Leibniz, Schopenhauer og Heidegger, kan sies å være «gjennomorientalisert». Den beste løsningen for å komme bort fra vestligorienteringen i filosofihistorien er ifølge Herbjørnsrud å etablere en globalfilosofi som et alternativ til så vel nasjonalistiske, eurosentriske, kinasentriske og orientalistiske fremstillinger. En intellektuell rekonstruksjon av tenkningens historie der eurosentrismen erstattes med en faglig oppdatert global og komparativ metode er derfor nødvendig.

Med bidraget til religionsviter **Knut A. Jacobsen** vendes blikket mot India. Jacobsen argumenterer for at framstillingen av *Sāṃkhya*-filosofi i den engelske forskningstradisjonen, hvor indisk filosofi står mye sterkere enn i Norge, feiler på to viktige punkter: For det første ved at *sāṃkhya* ofte presenteres kun som en teksttradisjon, og for det andre ved at den framstilles som en ikke lenger levende indisk filosofitradisjon. I kontrast til dette, hevder Jacobsen at *sāṃkhya* ikke kun kan forstås som teksttradisjon og «historisk fenomen», men heller må forstås som både

«levende og levd filosofi». Det vil si at *sāṃkhya*-filosofi ikke bare er en levende teksttradisjon, men også levende *praksis*. Med dette utgangspunktet presenterer Jacobsen fem forskjellige hovedformer for *sāṃkhya*-filosofi som på forskjellige måter utvider den snevrere eksisterende forståelsen av hva *sāṃkhya* er og kan være, og som samtidig introduserer norske lesere for indisk filosofi mer generelt.

I neste bidrag, skrevet av sosialantropolog **Cecilia G. Salinas**, rettes oppmerksomheten mot Latin-Amerika, nærmere bestemt Mapuche-folket i Patagonia (Argentina og Chile). Salinas tar i sin analyse utgangspunkt i begrepene «rakizuam» (*sansende tenkning*) og «kimün» (*visdom*). Analysen viser at den dominerende filosofiske kanon utvilsomt ville ha sett annerledes ut dersom den hadde omfavnet flere alternative stemmer, for eksempel Mapuche-folkets. Salinas viser riktignok til oversettelsesutfordringer, men peker på at oversettelse også er en prosess som kan berike og transformere de eksisterende vestlige forståelsene. For å unngå misforståelser eller oversettelsesfeil, kreves det en tverrfaglig tilnærming der filosofi må kombineres med antropologisk undersøkelse og sensitivitet. Antropologiske og urfolks-tilnærming er dermed et viktig bidrag til filosofi og til enn mer pluralistiske forståelser av verden, der ulike kunnskapstradisjoner møtes i reell gjensidighet og respekt. Vi må slik være åpne opp for andre tankestrømmer og for all del unngå å redusere filosofifaget til et sett med teknikker og kunnskap som søker å etablere generelle prinsipper om en antatt universell virkelighetsforståelse og menneskelig handling definert kun ut ifra «vestlige» rammer.

Filosof **Fredrik Nilsen** tar i sitt bidrag for seg Clemens av Alexandria. Utgangspunktet for bidraget er at det har vært stor diskusjon blant filosofihistorikere om hvor og når man kan lokalisere oppkomsten til begrepet om fri vilje. Ifølge Hannah Arendt finnes det et slikt begrep først hos Augustin, noe omså Albrecht Dihle peker på. Michael Frede har på sin side kritisert særlig Dihles interpretasjon og pekt på at man finner et slikt begrep allerede i den romerske stoicismen, særlig hos Epiktet. Susanne Bobzien mener derimot at det finnes et begrep om fri vilje hos Alexander av Afroditias, mens Terence Irwin går lengst tilbake og peker på Aristoteles som opphavsperson til begrepet. I artikkelen tar Nilsen til orde for at det var Clemens som først lanserte dette begrepet. Gjennom sitt begrep «beslutning» (*prohairesis*) åpner nemlig Clemens for at det er mulig for viljen å velge fritt mellom det å følge fornuften og det å følge begjæret. Slik skiller Clemens seg fra Aristoteles, for selv om også Aristoteles opererer med et begrep om «beslutning» (*prohairesis*), innebærer beslutningen for Aristoteles alltid å følge fornuften; dersom man handler i tråd med begjæret hos Aristoteles, handler man også *mot* beslutningen. Clemens må derfor regnes som opphavsperson til begrepet om fri vilje.

Temaet for det neste bidraget, skrevet av sosialantropolog **Heidi Mogstad**, er migrasjon og flyktningedød i Middelhavet. Mer spesifikt ser Mogstad nærmere på hvordan to afrikanske filosofer – Kwame Anthony Appiah og Achille Mbembe – utfordrer norske og vestlige perspektiver på de tusener av barn og voksne som hvert år drukner i sine forsøk på å nå Europa. Masseudrukningene i Middelhavet har i stor grad blitt normalisert og i økende grad akseptert som en uunngåelig konsekvens av global ulikhet og Europas behov for grenser og sikkerhet. Gjennom feltarbeid har Mogstad observert hvordan mange flyktningeaktivister og frivillige hjelpearbeidere uttrykker skam over norsk og europeisk asylpolitikk, samt over kontrasten mellom sine egne materielt privilegerte liv og flyktningenes situasjon, som de oppfatter som radikalt urettferdig og moralsk uakseptabel. I en interessant vending knytter Mogstad flyktningeaktivistenes kritiske perspektiv til «morsk kosmopolitisme» slik den er artikulert av vestlige liberale tenkere som Peter Singer og John Rawls. I kontrast til dette viser Mogstad hvordan Appiah og Mbembe utfordrer den abstrakte, vestlige kosmopolitismen: Appiah med sin idé om en «rotfestet kosmopolitisme» og Mbembe gjennom sitt postkoloniale begrep om «planetarisme». Hun

argumenterer for at begge har viktige perspektiver på grenser, ansvar og rettferdighet, men retter særlig oppmerksomheten mot Mbembes analyser og oppfordringer. For Mbembe handler Europas grensepolitikk i hovedsak om «å bevare retten til eierskap og fri bevegelse på planeten» som et særskilt europeisk privilegium. For å bryte ned dette koloniale og særdeles dødelige grenseregimet, oppfordrer han oss til å forestille oss – og kjempe for – en verden kjennetegnet av global bevegelsesfrihet og felles eierskap.

Diskusjonen av Mbembe står også sentralt i bidraget til sosialantropolog **Sindre Bangstad**. Bangstad vender oppmerksomheten mot selve begrepet «avkolonisering», som i sin opprinnelige betydning refererer til den formelle slutten på kolonistyre og politisk suverenitet. Et viktig poeng for Mbembe er at avkolonisering ikke kan reduseres til dette, men det handler også om antikolonial teoretisering og en bevegelse mot avkolonialitet. Med utgangspunkt i #Rhodes-MustFall-bevegelsen i Sør-Afrika, diskuterer Bangstad spørsmålet om hvem som mobiliserer seg rundt oppfordringer til avkolonisering og deres tilhørende begreper, og for hvilke formål de gjør det. Bangstad understreker spesielt at engasjement for avkolonisering må være nøye med kontekst, bestemme når og for hvilke analytiske formål avkolonisering kan være et nyttig rammeverk, og unngå å overføre epistemologiske rammeverk utviklet i og for bestemte historiske og samfunnsmessige kontekster, til kontekster der de passer dårlig.

Med bidraget til religionsviter **Håkan Rydving** vendes blikket mot Norden. Rydving diskuterer nemlig om vi kan tale om en filosofi eller idehistorie i den samiske kulturen i tiden rundt 1700. En stor utfordring med å skulle snakke om samisk tenkning fra denne tiden er at kildene er sekundære i form av rettsprotokoller og misjonærberetninger. Rydving viser dog at det til tross for kildekritiske utfordringer med slike kilder, finnes interessant informasjon å hente, dels knyttet til hvordan de rituelle spesialistene og kulturelle veiviserne, *noaidit*, formulerte ideer om mennesker, verden og koloniale forhold, og dels hvordan «vanlige» samiske menn og kvinner tenkte om verden og sin plassering i den. Kildene Rydving særlig baserer seg på er tekstene til studenten Nils Lund (Ánndarisa Nijlas) (1656–1726), samt et «filosofisk» fragment fra Namdalen i 1720-årene. I artikkelen finnes dessuten en oversikt over kildematerialet generelt, der et spesielt interessant materiale er figurene på de bevarte runebyggene.

I det siste bidraget argumenterer filosof **Kerstin Reibold** for at arven etter kolonialismen underminerer integrering av ikke-vestlige innvandrere i vestlige land, uten at dette reflekteres i den politisk filosofiske integreringslitteraturen. Mer spesifikt hevder Reibold at såkalt «integreringsetikk» i for liten grad har tatt innover seg hvordan tillitsmønstre i samfunnet reflekterer kolonial historie og koloniale skillelinjer, som må tas med i beregningen dersom man ønsker å jobbe for reell tillit og integrering i samfunnet. Mens det er lite uenighet om at tillit er viktig for et integrert samfunn, har den politisk filosofiske debatten i stor grad tatt utgangspunkt i det «liberale dilemma», hvor kulturelt mangfold og høy sosial tillit anses for å være til en viss grad inkompatible. Dette henger sammen med det Reibold kaller «det nasjonale identitetssynet på tillit» som blant annet forutsetter at det som fører til tillit og et integrert samfunn er en felles nasjonal identitet eller kultur, med felles normer og verdier. I artikkelen kritiserer Reibold dette utgangspunktet for tillitsdebatten som hun mener overdriver betydningen av felles nasjonal identitet og felles verdier for tillit, og hvor kulturelle motsetninger forstås som en slags objektiv størrelse som må «overkommes» for at tillit og integrering skal være mulig.

Takk til

Det er flere som fortjener takk for hjelp og støtte til konferansen. For det første vil vi takke Fakultet for Humaniora, Samfunnsvitenskap og Lærerutdanning ved Universitetet i Tromsø – Norges arktiske universitet for økonomisk støtte («dekanmidler») til konferansen. Prodekan for forskning, Marie-Theres Federhofer ga også en veldig fin velkomsthilsen på konferansen. Vi vil dessuten takke forskningsnettverket i feministisk filosofi og spesielt NFR-prosjektet SKJØNN, ledet av Melina Duarte, for økonomisk, praktisk og faglig støtte. Vi vil også takke Jonas Jakobsen som bidro sterkt til konferansen og som også bistod oss i starten av arbeidet med temanummeret, særlig i forbindelse med vurderingen av Nilsens artikkel (der Nilsen selv ikke var involvert). I tillegg er vi veldig takknemlige overfor de som har stilt opp som anonyme fagfeller, samt de to som har bistått oss med språkvask av den svenske og de engelskspråklige artiklene, nemlig Lovisa Andén og Clare Heyward. En stor takk rettes også til ordinær redaktør for *Nordlit*, Morten Auklend, for all hjelp med publiseringen, og for at vi har fått anledning til å være gjesteredaktører for et temanummer av tidsskriftet. Dessuten vil vi takke bachelorstudent Ida Johannessen for å ha laget plakat til arrangementet. Endelig rettes en takk til alle innledere og deltakere for en veldig mangfoldig og faglig stimulerende konferanse. Vi håper temanummeret gjenspeiler konferansen på en god måte. God lesning!

Bibliografi

- Chakrabarty, Dipesh. 2008. *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400828654>
- Jacobsen, Knut A. 2021. «Verdensfilosofier og religion». I Knut A. Jacobsen, Roald Kristiansen & Håkan Rydving. *Verdensfilosofier: Førmoderne filosofi i India, Kina og Midtøsten*. Universitetsforlaget.
- Wallerstein, Immanuel. 2006. *European Universalism: The Rhetoric of Power*. The New Press.

Innledning

Bilde fra konferansen ved UiT - Norges arktiske universitet i oktober 2024. F.v.: Knut A. Jacobsen, Håkan Rydving, Tove Pettersen, Ebba Tellander, Heidi Mogstad, Oda K. S. Davanger, Sindre Bangstad, Dag Herbjørnsrud, Fredrik Nilsen og Cecilia G. Salinas. Fotograf: Melina Duarte.